

XVI. ASIR TÜRK ŞİİRİNDE GEMİCİ DİLİ

*Âgehî kasidesi ve tahmisleri**

A. Tietze

İnceliğe, zarafete yeltenen XVI. asır Osmanlı dîvan şiirine, o zamanlar her halde kaba sayılan gemicilerin tabirlerini sokup bir yenilik, adeta bir moda yaratan şair Âgehî'dir. Gerçi ondan 15-20 sene evvel Yetim bir kasidesinde¹ bir çok gemici ıstılahları kullanmıştı, fakat anlaşılması bir hayli güç olan bu kaside, o devrin edebiyat âleminde kuvvetli bir akis uyandıramamıştı. Âgehî'nin düzgün, zarif mısraları ise, bir çok şairleri tahmisler, nazireler yazmağa teşvik ederek, kısa bir zaman için dahi olsa bir edebiyat cereyanına mebbe olmuşlardı.

Âgehî'nin hayatı ve şahsiyeti hakkında S. N. Ergun'un *Türk Şairleri*'nde (I, 16-18) her türlü malûmat² toplanmış bulunduğundan burada kısa bir icmal ile iktifa edebiliriz. Vardar Yenicesi'nde doğmuş olan Âgehî'nin hakikî ismi Mansûr'dur. Müverrih 'Âlî'ye (krş. TŞ, I, 16) göre Gelibolu'da müderrislik ettiğini zikretmeden geçmiyelim. Âgehî'nin bir zamanlar haslar kadısı olduğunu ve kadılıktan mazul iken 985 (1577) de vefat ettiğini tezkereler kaydetmektedir (TŞ, I, 16). Eğer Riyâzî'nin «Piyâle paşa donanmadan dönüşte bu kasîde-i nazîreyi hazret-i Sultân Süleymân'a 'arz edüb maqbûl-i tab^c-ı düşvârpesendleri düşüb İstanbulda Şeref medresesin ihsân ile kadrin ser-bülend etmişler-idi», R v. 23 ö.) yollu sözlerine itimat edebilirsek, Âgehî, meşhur kasidesini Piyâle paşa'nın ilk seferinin tarihi olan 962 (1555) (krş. Tuhf,

* Bu makale serisinin Nigârî, Kâtibî ve Yetim'e ait birinci yazısı Ankara'da basılmakta olan Fuad Köprülü Armağanı'nda çıkmaktadır. Bu makale ise mevzu'-ı bahs serinin ikinci yazısıdır. Etüdümüzde kullanılan metot ve transkripsiyon için kısım I'e müracaat edilmesini rica ederim. Kısaltmaların izahı makale sonundaki Bibliyografya kısmında verilmiştir.

¹ Bu serinin birinci makalesine bakınız.

² Tezkerelerdeki yerler: A v. 61 ö.-a.; B v. 11 a.; F v. 4 a.-5 ö.; H₁ v. 66 a.; M₃ v. 55 ö.-a.; R v. 22 a. Başka eserler: Hammer, GOD, III, 12-13; KA, I, 274; SO, I, 394, IV, 516; OM, III, 4; Babinger, GOW, 69; İKTK, I, 448.

70-72) ile Kanunî'nin ölümü (974/1566) arasında ve belki Piyâle paşa'nın Gelibolu sancakbeyliğinden Cezair beylerbeyliğine terfi ettiği (krş. Tuhf, 73; OK, II, 309) 965 (1558) senesinden evvel, yani 962 (1555) ile 965 (1558) arasında yazmıştır diyebiliriz.

Riyâzî (R v. 22 ö.-a.), Âgehî'nin «Kapudan Piyâle paşa ile donanma-yı humâyûna gidüb ol taqrîb ile ıstılâhât-ı keştîbân üzre bir kasîde-i ğarrâ»³ nazmettiğini bildiriyorsa da şairin sefere iştirak ettiğine dair başka hiç bir yerde bir kayda raslamadık. Kasidenin yazılmasına sebep olan hadiseyi tezkereler şöyle anlatmaktadır: «Bir gemici civâna 'âşık u şeydâ ve bahr-i mahabbet ü havâsiyle âšnâ olduĝda ol tâ'îfenüñ ıstılâhı üzre bir kasîde-i ğarrâyı dëyüb meşhûr-ı cihân ve maķbûl-i erbâb-ı fazl u 'ırfân olmış-dur» (H₁ 66 a.); «zamân-ı evâyilde bir gemici dilberine dil vërüb fûlk-i tenin deryâ-yı 'ışkâ salub müstaĝrak-ı bahr-ı mevc-i hırmân olub ol havâ-yile gemiciler ıstılâhâtın cem' edüb bir kasîde-i âbdâr-ı mânend-i dürr-i şehvâr ğavvâs-sıfat bahr-ı 'amîķden kenâra çeküb der-güş-ı hüş-ı erbâb-ı hüner ve meşhûr-ı bahr u berr olmış-dur» (A v. 61 a.). Bu rivayetin doğru olup olmadığını tahkik için elimizde başka bir vesika bulunmamaktadır. Kasidenin mazmununa bakılırsa hakikaten âşıkane bir hava taşıdığı görülmektedir. Bir şairin, mâşukunun mesleğine ait ıstılâhlarla şiir yazması geleneğe aykırı değildir. Âgehî'nin kasidesini, kısa bir zaman için dahi olsa donanma ile sefere çıkmış ve bir deniz muharebesine iştirak etmiş olan Yetim'in kasidesiyle mukayese edersek Yetim'in nispeten realist ifade tarzına mukabil Âgehî'nin şiirinde daha ziyade divan şairlerine has söz oyunları ve his tezahürleri buluruz. Kasidenin metni şudur:

(124 ö.) Çekdürüb firķatañi bizden ıraĝ olduñ sen
 Bahr-i firķatde niķe furtunalar çekdüm ben
 Sen yıķarsın bu yaķalarda ĝöñüller şehrin
 Dil ü cān mülkini yaĝmā edici sensin sen
 Bād-i 'ıškuñ alavand eyledi sabrum gemisin
 İlevend oldı ĝöñül tıflı senüñ derdüñden
 Barbariçañ siyeh aţlasdan olaldan, cānā
 Gemici neftilerin 'âşık-i zār êtdüñ sen
 5 Bahr-i 'ışk içre yürürsem nola yelken dorıda
 Bir harāmî baķıcı yāre esir oldum ben
 Seyr eden yüzüñi deryāda erişür Hızra
 Kādre uğrar seni bir kerre ķadirĝada ĝören.

³ F₂ v. 4 a. kenarında aynı kayıt mevcuttur.

- Yār aġyār-ile deryāya çıkar seyrāna
 Ehl-i dil ʿāşık olan volta urur geñ yaqadan
 Dūd-i āhum direk oldu, bu zemīn keştī-dür
 Bir yeñi yelken olub-dur aña gerdün-i köhen
 Cānda suġurya-durur derd ü belā renc ü ʿanā
 İstifa oldu gönül mankaları mihnetden
- 10 Geldi çatdı dil u cān zevraķına bād-i belā
 Bizi çignetmege bu fülk-i felek dıtdı dümen
- (124 a.) Rüzgār oldu muḫālif, başuma üşdi belā
 Başladı geldi karıntı yine başdan kıcdan
 Bahr-i ʿışka düşeli oldu muḫālif çenber
 Qorqum ol-dur ki gele bād-i belā yapraqdan
 Eger olduñsa mahabbet deñizinde mellāh
 Pusula şevk gerek, ḫarti ġam u derd ü mihen
 ʿİşk deryāsına salduñsa gönül zevraķımı
 Bulmazsın bu yaqalarda, dilā, sen mesken
- 15 Rüzgāruñ karışık oldu, hazer eyle, dilā
 Üstine aldurasın tira mola mayna seren
 Ḥūblar forsa kaçub saña kenār olmaz ise
 Olma anlardan alarġa, bir iki gün katlan
 Bahr-i ʿışk içre olan ʿāşık pend, ey zāhid
 Qaradan ālet oñarmaq gibi-dür geñ yaqadan
 Götür irġalyayı, olma paçariz, ey aġyār
 Yāri ben bahr kenārında kenār eyler-iken
 Ey gönül, nice yatarsın bu liman-i tende
 Himmetüñ lengerin al, mevsimi-dür, ac yelken
- 20 Qorsan ol, hāsılı dūñyādan alarġa ol-gör
 Bu ḫayırsuz adada çurma, dilā, iso seren
- (125 ö.) Rüzgāruñ pupa olmaz ise avlamaġ-ıla
 Yüri deryā üzerinde bir iki gün oyalan
 Himmetüñ göncügin elden salı-vérme zinhār
 Keştii-i sabruñı saqla alavand olmaqdan
 Alamarġa-yla yüri yoġ-ısa yel yelkende
 Çünkü ʿāşık olmazsın hele bārī yelten

- Kûlzum-i 'ışka sefer eylemege 'azm eyle
 Rûzgâr oldu, yûri, tenta fora, sök yelken
 25 Etmek isterseñ eger bâğ-i cinānda manca
 'Amelü zühd kıomanyasını vāfir yüklen
 Orsa varsañ çıkamazsın, poca gişseñ girdāb
 Nice kıullansañ atar kıaraya bu keştiy-i ten
 Olmadın lenger-i ten bahr-i fenāya fonda
 Pupa ālāt-ile cān kıalyetasını kıullan
 Ey dirigā, bizi gāfil-le zebūn êtdi havā
 Geldi çatdı demür üstinde yaturken düşmen
 Yā İlāhî; bizi girdāb-i havādan kıurtar
 Bize yol vēr, varalum bir ilimana erken
 30 Kelimātüm dür-i deryā-yi haķīķat añlar
 Bahr-i ma'nāda şināverlik êden ehl-i suħan
 (125 a.) Olsa deryā kıumı mıķdārı kıayurmaz derdün
 Sā'ati var, geķer, ey Āgehî, sabr êt, kıatlan.

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

- 1* Bu havālar seni girdāb-i fenāya düşürür
 Ne kıadar olur iseñ bahr-i şerefde kıorsan

Me haz lar: — Kaside pek çok mecmualarda bulunmaktadır; bu-
 rada zikredilen yazmalar tesadüfen elimize geçen örneklerdir. Metne
 esas tutulan versiyon N₁'dir. Tahmislerde bulunan, fakat kasideye ait
 beyitler kaside ile beraber zikredilmiştir (Monla Mehemmed'in tahmisi:
 E, N₁, Ü₁, Ü₂, Ü₀, Ü₁₀; Za'fi'nin tahmisi: BM, Ü₁₂). — A v. 61 a.-62 a.,
 beyit 1, 4, 6 a, (62 ö.) 6 b, 5, 23, 10, 25, 26, 17, (62 a.), 30, 31; A₁
 v. 36 a., aynı beyitler; BM v. 97 a., beyit 1, 2, 5, 3 (Varyantlarından
 istifade edilmedi); DEA s. 159-160, beyit 1-3, 6, 7, 5, 8, 10-14, 16, 17,
 19, 22, 23, 25-28, 31, 30, 29 (hangi yazmadan alınmış olduğu zikredil-
 memektedir); E v. 65 a.-66 ö., beyit 1-3, 5, 4, 6, 7, 9, 8, 10-12, 14, 13,
 (66 ö.) 16, 21, 17, 19, 24, 20, 25, 26, 18, 28, 27, 22, 23, 29, 31, 30; E₂ v.
 247 a.-248 a., (kenarda), beyit 1, 2, 4, 3, 6, 7, 5, 8-11 a, (248 ö.) 11 b-14,
 16-25 a, 26, (248 a.) 27-31; F v. 4 a.-5 ö., beyit 1, 6, 7, 17, 20, 23, 26, (5 ö.)
 28; F₁ v. 5 a.-6 ö., aynı beyitler; F₂ v. 4 a.-5 ö., aynı beyitler; Fa v. 74
 ö.-a., beyit (kenarda) 1-3, (ortada) 4, 6, 5, 7-14, 16-20, (74 a.) 22-29, 31, 30;
 H₁ v. 66 a., beyit 1; H₂ v. 54 ö., aynı beyit; H₃ v. 61 ö., aynı beyit;
 H₄ v. 62 a., aynı beyit; H₅ v. 70 a., aynı beyit; H₆ v. 67 ö., aynı be-
 yit; H₇ v. 45 a., aynı beyit; M₁ v. 55 a., beyit 1, 6, 7, 26; M₂ v. 52

ö., beyit 1, 3, 4, 8, 20, 31, 30; M₃ v. 57 ö.-a., beyit 1, 2, 6, 3, 4, 7-14, 16-20, 22-29, 31, 30, 5; M₄ v. 64 ö., beyit 1, 6, 7, 26; M₅ v. 52 a., aynı beyitler; N₁ v. 123 a.-125 a., beyit 1-31; N₂ v. 60 a.-61 ö., beyit 1-4, 6, 5, 8, 9, 7, 17, 10, 11, (61 ö.) 12, 16, 14, 19, 20, 27, 22-26, 28-31; N₃ v. 17 a.-18 a., beyit 1-3, (18 ö.) 6, 4, 5, 7-20, (18 a.) 22-29, 31, 30; N₄ v. 64 ö.-a., beyit 1-4, 6, 5, 7-10, 17, 11-13, 16, 14, 19, 22, (64 a.) 23, 20, 24-26, 28, 29, 31, 18, 1*, 15, 27, 30; N₅ v. 139 a., beyit 1-3, 5, 4, 6-14, 16-29, 31, 30 (gemici tâbirlerinin üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir); R v. 23 ö., beyit 1, 4, 6, 8, 7; TŞ I 17, beyit 1, 2, 5, 3, 4, 6-9, 12, 11, 13, 10, 14, 16-28, 31, 30, 29 (Sadeddin Nüzhet Ergün'un hususi kütüphanesinde bulunan bir mecmuadan); Ü v. 141 a., beyit 1-4, 6, 18, 12, 8, 5, 7, 9-11, 13, 14, 16, 19, 20, 22, 23, 27, 25, 24, 17, 26, 28, 29, 31, 30; Ü₁ v. 146 a.-147 ö., beyit 1-3, 5, 4 a. (arada bir varak noksandır) (147 ö.) 19-25 a., (147 a.) 25 b-29, 31, 30; Ü₂ v. 69 ö.-a., beyit 1-3, 5, 4, 6-8, (69 a.) 9-11, 13, 14, 16, 17, 20 (bundan sonra 23 ile başlayan ve tahmisin devamını ihtiva eden varak noksandır); Ü₃ v. 177 ö.-178 ö., beyit 1, 2, 4, 3, 5, 7-9, 6, 10-14, (177 a.) 16-20, 22-29, 31, 30; Ü₄ v. 303 a.-304 ö., beyit 1-3, 6, 4, 12, 8, 5, 7, 9-11, 13, 19, 20, (304 ö.) 22, 23, 27, 25, 24, 26, 28, 29, 14, 16, 18, 31, 30; Ü₅ v. 1 a.-3 a., beyit 1-3, 5, 4, 6, (2 ö.) 7-11, 13-14, (2 a.) 16-18, 20, 23, 24, 22, (3 ö.) 25-27, 19, 28, 29, 31; Ü₁₀ v. 54 ö.-56 ö., beyit 1-3, 5-9, (54 a.) 10-14, 16, (55 ö.) 17-23, (55 a.) 24-29, 31, (56 ö.) 30 (yazma yeni ve kötü olduğundan varyantlardan istifade edilmedi); Ü₁₁ v. 11 ö., beyit 1-4, 6, 5, 7-14, 16-20, 22-29, 31, 30; Ü₁₂ v. 34 a.-36 ö., beyit 1, 2, 5, 3, 4, (35 ö.) 6-14, 16, (35 a.) 17-23, 25, (36 ö.) 24, 26-29, 31, 30; Ü₁₃ v. 132 a.-133 ö., beyit 1-3, 5-12, 14, 16-18, 13, (133 ö.) 19-29, 31 (yazmanın yeniliği ile itinasızlığından dolayı varyantlar notlara konulmadı); Ü₁₄ v. 39 a., beyit 1-3, 5, 4, 7-14, 16-20, 22-25, 27-29, 31, 30; Ü₁₅ v. 22 ö.-23 ö., beyit 1-3, (22 a.) 4, 6, 5, 7-14, 16-20, 22-26, (23 ö.) 27-29, 31, 30, 24.

Metin notları: 1 a bizden ırağ olduñ sen: benden ırağ olduñ sen TŞ DEA gözden ırağ olduñ sen M₄ M₅ olduñ alarğa benden H₂ H₆ H₇ olduñ alarka benden H₁/1 b niçe: nice A₁ N₂/2 a yıkarsın Ü yıkarsañ N₃/şehrin: mülkin N₅/2 b mülkini DEA E N₂ N₃ N₄ N₅ TŞ Ü Ü₁ Ü₂ Ü₃ Ü₄ Ü₅ Ü₁₁ Ü₁₂ Ü₁₄ Ü₁₅: yelkeni N₁/yağmā edici: vīrān edici DEA M₃ N₂ TŞ yağmā kılıcı Ü₄/3 b gönül tıflı: gönül halkı N₃ tıflı gönül Ü₂/4 a barbariçañ: barbaritsañ Ü barbarotsañ TŞ parpariçañ Ü₄/olaldan: olah Ü₁₄/4 b neftilerin: neftelerin N₃ N₅ TŞ Ü₁₁ tayfaların Ü₄ Ü₁₂/aşık-ı zār: aşıkā zār Ü₂ zār u zebün E/étdüñ: olduñ M₂/5a dorıda:

doruda A₁ N₄ Ü₁₄ dolıda Ü₄/6 a yüzüni: rüyuñi N₅/Hızra: خطرہ N₃ حضرہ
 Ü₂/6 b uğrar: érür E₂ Fa M₁ M₃ M₄ M₅ N₂ N₃ Ü₄/ qadirğada gören:
 gören qadirğada M₁/7 a yār aǵyār-ile: yār u aǵyār ile DEA TŞ/deryā-
 ya çıkar seyrāna DEA E N₂ TŞ Ü₀ Ü₁₂: deryāya çıkısa seyrāna N₁
 seyrāna çıkar deryāya M₁ M₅ R Ü₁₅ seyrāna çıkar deryāda Ü₄ Ü₁₁
 deryāya çıkar seyr eyler N₄/7 b volta: olta TŞ Ü₄ fota M₄ M₅/urur:
 vurur N₂ N₅ Ü Ü₁₅/8 a bu: ve E/zemīn: tenüm Ü₁₄/keşti-dür: keşte-i
 ten Ü₄/8 b bir yeñi: bir iki Ü₁₂ alaca Ü₁₄/9 a suǵurya-durur: sugarya-
 dürür TŞ heb Ü₁₁/derd: renc N₄/renc ü: renc-i Ü₂ derd ü N₄/anā: anā
 suǵurya Ü₁₁/9 b istifa oldu: istif oldu bu Ü₁₁ استفا اولدی Ü₂/manğaları: man-
 ğaları N₂ منقله Ü₄ nefteleri N₃ N₅/mihnetden: hayretten N₅/10 a çatdı:
 çıkdı N₂/bād-i belā: derd ü belā DEA E Fa N₂ N₄ Ü₂ Ü₁₂ derd ü elem
 TŞ Ü₄ Ü₁₅/10 b çignetmege: çekinmege Ü چكيتمه N₃/fülk-i felek: felek
 Fa/11 a üşdi: düşdi Ü₁₁ esdi N₅ Ü₄/belā: havā N₃/11 b geldi: yine TŞ/
 qarıntı: qarındı Ü₄/yine: Ü₄/12 b belā: fenā Ü₄/yapraqdan: bayraqdan
 Fa bir yaqadan Ü₄/13 b şevk: şevkı E N₃ N₄ Ü₂ Ü₁₁ Ü₁₂ شوى Fa ħarti
 M₃/gerek: -durur E₂/ħarti: ħarta E₂ Ü₄ ħartı DEA şevk M₃/ğam u: ğamı
 M₃ Ü₂ ğam N₄ Ü₄/14 a salduñsa: salduķsa Ü₄ salarsañ Ü₂ salduñ çü
 N₄/14 b bulmazsın N₂ DEA TŞ: bulmazsañ N₁ bulamazsın E E₂ Ü₄ Ü₁₁
 Ü₁₄ Ü₁₅/yaqalarda: kıyılarda E Fa M₃ N₄ Ü₁₄ Ü₁₅/15 a hazer eyle dilā:
 dilā sen hazer ét Ü₄/15 b aldurasın: aldurı gör N₄/16 a forsa: orsa N₄
 N₅ Ü₁₄/17 a ey zāhid: zāhid N₂ N₄ ey nāsıh A₁ Ü₁₄/17 b oñarmaq:
 اوغرمتق Ü₂ Ü₁₂/18 a (mısra bozuk Ü₁₁)/irğalyayı: irğalyañı Fa N₃ argalya-
 ñı Ü₁₄/olma: olmaz TŞ/aǵyār: yār Ü₁₂/19 a nice: niçe Fa/19 b ac DEA
 E₂ Fa N₂ N₃ N₄ N₅ TŞ Ü Ü₁ Ü₃ Ü₄ Ü₉ Ü₁₁ Ü₁₂ Ü₁₄ Ü₁₅: sök E N₁ Ü₁₀/
 20 a qorsan: — Fa/hāsılı: sāhil-i N₅ Ü₂/dünyādan: deryādan Ü₄/alarğa:
 ıraǵ Ü₁₄/olı: ola Fa N₃ N₅ Ü₃ Ü₄ Ü₁₁ Ü₁₂/20 b dilā: hemān E/iso: isa
 E F N₂ TŞ Ü₄/21 a pupa: eyü E عوے E₂/22 a göncügin: genc iken DEA
 TŞ/22 b keştiy-i: keşte-i Ü₁₂/23 a alamarğa-yla: اوله ماغيله Fa/yoğ-ısa yel:
 yoğ-ısa yel A₁ yoğsa yeñi Ü₄/23 b olmazsın: olamazsın Ü₄/24 a kul-
 zum-i işka sefer: katrañı dürr ü güher N₅/eylemege: eylemegi N₄ Ü₄/
 ‘azm: ‘sa’y Ü₂₄ b (mısra bozuk Ü₄)/oldı: ola E₂ M₃ Ü Ü₁₁ avla E Ü₁₅
 ile N₄ N₅ TŞ/sök: ser Fa/yelken: (bu kelime daha yeni bir el tarafın-
 dan camadan diye tashih edilmiştir) Ü₁/25 a étmek: المع E₂/26 a varsañ:
 varsın Ü₄ gitseñ N₃/çıkamazsın: kaçamazsın F Fa gidemezsin Ü₄/poca:
 poja A E₂ Fa/gitseñ: varsañ A E₂ N₂ N₅/26 b nice DEA M₁ M₁ M₅ N₂
 TŞ Ü₄: niçe N₁/27 a olmadın: olmadı Ü₁₅/fenāya: fenāda N₃ Ü₄ Ü₁₁/27
 b pupa: عوے Fa/alāl-ile: eyyām-ile Ü₁₄/kalyetasını: firqatasını N₂/28 a
 ğāfil-le: ğafletle DEA TŞ ğayet-le Ü₄ ğayetde Ü₁₂/29 a havādan: belā-

dan N₂/29 b varalum: düşelüm kim Ü₁₂/bir: biz TŞ/limāna: limāna E Ü₄ Ü₁₂/30 a kelimātüm: kelimātūn DEA E₂ N₄ TŞ Ü₃/haķīķat: ma^c-ānī N₄/31 a kayurmaz derdūn: kırılmaz diregin Ü₄ kayurmaz dēr idūn Ü₁₂/31 b geçer: gecer A₁ yeter N₃/ey:—Ü₁₂.

İzahlar: — Kasidenin bir çok yerlerinde söz oyunları göze çarpmaktadır: 1 firķata — firķat, 3 alavand — ilevend, 6 ķadr — ķadirġa, 18 kenār — kenār eyle-. 6'ncı beyitte Hızır ile ķadr arasında (Hızır'ın Kadir gecesinde doġduġu rivayet ediliyor), ve 31'inci beyitte ķum ile sāt arasında (eskiden gemilerde parakete hesabında kullanılan kum saati münasebetiyle) kuvvetli tedai rabitaları vardır. Şiirlere ait lūgatçe serinin sonunda çıkacağı için bazı kelime ve tabirleri şimdiden burada izah etmeġi faydalı buluyoruz: la çekdür-: gemiyi küreklerle yürütmek. firķata yahut furķata: kürekle yürütülen bir nevi harb gemisi (krş. Tuhf, 151, Merkez-Bahriye, 459). — 2 Sevgili, bir sahil şehrine baskın yapan korsana benzetiliyor. — 3 a alavand: Lūgatlerde kaydedilmeyen bu kelimenin mânası her halde rüzġarın gemiye yaptığı bir fenalık olsa gerektir. İtalyanca al vento «rüzġar önünde, rüzġara terkedilmiş» yahut Venedik lehçesindeki andar al fondo «batmak» tabirlerinden gelmesi ihtimali vardır. — 3 b ilevend, levend: korsan (krş. Merkez-Bahriye, 389, 390, 521). — 4 a barbariça, (varyant) barbaritsa: Bu kelimeyi lūgatlerde bulamadık. Beyitten, bir giyim eşyası olduġu anlaşılıyor. Bu itibarla «sincab» mânasında olan Slāvca ververitsa kelimesi (krş. Miklosich, Slav. El., 12) veya «sansar, gelincik» mânalarına da gelen Rumca varvanti βερβερίτσοξ (krş. Hist. Lex., s.v.; Meyer, Neugr. St., II, 18) akla gelebilir. Belki siyah atlas kaplı bir kürkten bahsediliyor. Evliya Çelebi'de «berberiča kırmızı fesli» ibaresi geçmektedir (Pertev paşa 458, cild I, varak 159 a.). — 4 b nefti: yelkenci (krş. kısım I, Yetim'in kasidesi, beyit 16 b'nin izahı). — 5 a dorı: en yüksek yer, doruk (krş. LO, 545, DD, 460 «dor»; «adanūn dorusu» Piri, 502, «daġūn dorusu» Piri, 808.) — 6 a Hızır denizdekilerin imdadına yetişir (krş. kısım I, Yetim'in «Çün sefer sevķ ola bahr u berde» diye başıyan gazelinin 1'inci beyti). — 7 b volta ur-: «rüzġara karşı gidebilmek için saġa sola zikzak yapmak (gemi)» (Sözlük, 615). ġēn yaķadan: Hammer bu tabiri «kıyı boyunca» mânasında tercüme ediyor (mısraın tercümesi şöyledir: «Längs des Gestades führt der Liebende die Fähre», krş. Hammer, GOD, III, 13). Bu mâna bu beyte ve başka beyitlere de uygun gelmektedir. ġēn «geniş» (krş. TTS, I, 298-299, II, 422-424; orada Zâtî'nin «gen yakadan» tabirini ihtiva eden bir beyti de vardır, II, 423). Tabirin mânası «uzaktan» da olabilir. — 9 a suġurya: «hızır, tamam,

dolu (?)» (krş. kısım I, Yetim'in kasidesi, beyit 15 a'nın izahı). — 9 b istifa: «istif» (İtalyanca *stiva*'dan); bu kelimeyi lûgatler kaydetmiyor. mança: kürekçi oturacağı (krş. Meninski, 902). — 11 b qarıntı: «akıntılârin anafor sularına karışmasından hâsıl olan çevrinti» (GD, 236). — 12 b yaprakdan: krş. kısım I, Yetim'in kasidesi, beyit 4 a'nın izahı. — 13 b ħarti: (Rumcadan) «hârîta» (krş. Meninski, 1831, 1883). — 16 b üstine aldur-: belki tiramola manevrasıyle yelkenleri rüzgâr üstüne aldirmek. — 16 a forsa: kuvvetle, hızla (krş. kısım I, Yetim'in «Gel deñiz yüzlerini kâfire teng eyleyelüm» diye başhyan murabbaı, bend 6). — 17 b qaradan âlet oñarmaq: Lûgatlerin kaydetmediğı bu tabirin mânasını tâyin etmek güçtür. Tabir her halde beyhude veya gülünç bir hareket ifade ediyor. âlet: gemi arması. âlât: belki «halat» yerine (krş. meselâ Tuhf, 155). gēñ yaqadan: krş. beyit 7 b — 18 a irgalya: Lûgatlerde yoktur. «âletler» mânasında olan Rumca *ἐργαλεία* kelimesinden gelmesi muhtemeldir. paçariz: «engel, çapâriz» (Rumca ve bilvasitâ Venedik lehçesindeki *impazzare* fi'linden). — 19 b krş. demir almak: «gemi yola çıkmak üzere çapasını denizden almak» (Sözlük, 143). — 20 a kırsan: adeta tecrübeli denizci mânasına gelmektedir (krş. Tuhf, 159 «kapudan kendi kırsan değil ise deryâ husûsunda ve deryâ cenğı ahvâlinde korsanlar-la meşveret edüb dinleye»). iso: isa, hisa. — 22 a göncük: «kayıklarda yelken hazinesini germeğe bağladıkları iplerin merbut olduğı deri» (LO, 739). — 22 b alavand: krş. beyit 3 a. — 23 a alamarğa: Lûgatlerin kaydetmediğı bu tabirin «yedekte» demek olduğı tahmin edilebilir. İtalyanca *al rimorchio* (DMA, 770) yahut bu tabirin bir mahallî lehçedeki mukabilinden gelmesi ihtimali vardır. — 24 b tenta föra: krş. kısım I, Yetim'in kasidesi, beyit 10 a'nın izahı. — 25 a miança: (İtalyancadan) yemek («gemici maıcası», krş. LO, 863). — 25 b kıomanya, kıumanya: yol azığı (İtalyanca *compagna*'dan, krş. Kahane 40). — 27 a olmadın: olmadan. funda veya fonda ol-: demirin atılması (Venedik lehçesindeki *fondar* fi'linden, krş. Kahane, 48). — 27 b pupa âlât-ile: pupa yelken. kıalyeta: kürekle yürüyen bir çeşit harb gemisi (krş. «kalite» GD, 223, Merkez-Bahriye, 460), Venedik lehçesindeki *galiota* kelimesinden (krş. Kahane, 53). — 29 b iliman: liman. — 31 a kıum: bu kelime bugünkü mânasından başka «büyük dalga» mânasına da gelirdi (krş. TTS, I, 946). — İtalyanca ve Rumcadan gelen tâbirlerin etimolojisine ait daha fazla malûmat, Prof. Henry ve Rénée Kahane ile birlikte hazırlamakta olduğumuz mufassal bir etütte bulunacaktır.

Kâsidenin beyitlerini, esas aldığımız N₁ nüshasındaki sıralanışa göre sıraladık. Sıra hususunda mühtelif yazmalarda hüküm süren kargaşalık

karşısında yapacak başka bir şey de yoktu. Maamafih, kasidede birbirinden ayrı kısımlar göze çarpılmaktadır. İlk beyitler maşuka hitap ediyor, şair sevgilisine sitemlerle beraber hayranlığını ifade ediyor. Ondan sonraki beyitlerde şair kendini fırtınaya tutulmuş bir gemiye benzeterek aşk deryasında geçirdiği sıkıntıları, tehlikeleri tasvir ediyor. Ağyara, zahide hitap eden bir kaç beyitte aşkın felsefesi yapıyor, âşika nasihatler veriliyor ve aynı zamanda âşika nasihat etmenin beyhudeliği, gülünçlüğü tasrih ediliyor. Bu beyitleri son kısım, artık ilâhî aşktan, dünya faniliğini terkten bahseden kısım takip ediyor. Kasidenin bu umûmi bünyesi nazar-ı itibara alınarak beyitlerin sırasında bâzı tâdiller yapmak mümkündür. Maamafih, bu hususta yaptığım tecrübeyi her cihetten tatmin edici bulmadığım için bir teklif olarak, buraya yalnız beyitlerin numaralarını kaydetmekle iktifa ediyorum: 1, 3, 2, 4, 6, 5, 18, 11, 7, 12, 8-10, 13, 16, 14, 15, 21, 17, 23, 19, 24, 20, 22, 27, 25, 28, 26, 29, 31, 30.

*
* *

Āgehi'nin çok şöhret kazanan kasidesine zamanın muhtelif şairleri tarafından tahmisler ve nazireler yazıldı. Aşağıda dercedilen iki tahmiste asıl kasideye uyularak başka-başka bir çok gemici ıstılahı kullanılmıştır. Tahmislerden biri Mehemmed (Monla Mehemed, Mehemed-i Mısri) adında bir zatındır. Bu şairin şuarâ tezkerelerinde zikri geçen muhtelif Mehemed'lerin hangisi olduğuna dair kuvvetli bir delil bulunamamıştır.

Kaşide-i merhûm Āgehi efendi, tahmîs-i Monla Mehemed efendi :

- (123 a.) 1 Bahr-i 'ışk içre, dilâ, kıble yeli gibi esen
Fülk-i dil mevc-i belâdan almaz oldu dümen
- (124 ö.) Döstüm, düşmene uyub pocalatma benden
Çekdürüb firâkâtı bizden ırağ olduñ sen
Bahr-i firâkatde niçe furtunalar çekdüm ben
- 2 'Ālemi ğarķ eder, akıtma sirişküm nehrin
Niçe bir nüş edeyim derd-i firâkuñ zehrin
Saluban fülk-i dile bād i muhālif ķahrın
Sen yıķarsın bu yaķalarda gönüller şehrin
Dil ü cān mülkini yağmā edici sensin sen
- 3 Ey güzeller re'isi, sen ne elün ademisin ?
Yemm-i 'ışkuñ heb esir eyledügi ada mısın ?
Furtuna derdi yeter, salma cefalar gemisin

- Bād-i ʿiṣkūn alavand eyledi sabrum gemisin
İlevend oldı gönül tıflı senün derdünden
- 4 Andire Dorya elinden mi gelürsin āyā?
Bize İspanya luġātin hecelet ahyānā
Kırmızı kādfe yelek gey, melek ol, ey raʿnā
Barbariçān siyeh atlasdan olaldan, cānā
Gemici neftilerin ʿāşık-ı zār êtdün sen
- 5 Bir benüm gibi daħı var mı bu yaşda kırıda
Bahr u berde sımber cānlar için cān eride
Palamar dıtmadı baştarda sürür lengeri-de
Bahr-i ʿiṣk içre yürürsem nola yelken dorida
Bir harāmī baķıcı yāre esir oldum ben
- 6 Dil-ki hatt-ı ruħ-ı zībāda erişür Hızra
Sanki Mūsā-durur irşāda erişür Hızra
Nāgehān düşse bir uftāde erişür Hızra
Seyr eden yüzüni deryāda erişür Hızra
Kādre uğrar seni bir kerre kadirġada gören
- 7 Bu zamān hubları alarġa degül nādāna
Forsa yüzden pojalār hayli zevī l-ʿirfāna
Āh-ile kanlu yaşum döner ise tūfāna
Yār aġyār-ile deryāya çıkar seyrāna
Ehl-i dil ʿāşık olan volta urur gēn yaķadan
- 8 Bahr-i vahdetde şerīʿat bir emīn keştī-dür.
Saķın ol, çıkma içinden ki metīn keştī-dür
Kulzum-i ġamda tenüm sanki hemīn keştī-dür
Dūd-ı āhum direk oldı, bu zemīn keştī-dür
Bir yeñi yelken olub-dur ānā gerdün-ı köhen
- 9 Āşnā-yi yemm-i ʿiṣk oldum edüb terk-i kabā
Ki o bigāne güzel yādına çāk oldı yaķa
Salta manca_êtdi velī derdü ...
Cānda suġurya-durur derdü belā rencü ʿanā
İstifa oldı gönül manķaları mihnetden
- 10 Rüzġaruñ bañā çok furtunasın çaldı havā
Az khalub-dur yemege ten kayıġın bahr-i fenā
Pirümün himmet eli Hızr erişe yoħsa, dilā

Geldi çatdı dil u cān zevraķına bād-i belā
Bizi çignetmege bu fülk-i felek çutdı dümen

- 11 Korkulu mersā-durur yatma sulan yüri yola
Kıyılar dögdü seher, al demüri, tenta fora
(124 a.) Kerteden engine aldı yolumuzı pusula
Rūzgār oldu muhālif, başuma üşdi belā
Başladı geldi karıntı yine başdan kıcdan
- 12 Paçarizde koma abliyi kaziyi kırtar
Boş koma ‘unsur-ı çārmīhuña doldur yer yer
İstikāmet dümenin al ele, merdlik göster
Bahr-i ‘ışķa düşeli oldu muhālif çenber
Korkum ol-dur ki gele bād-i belā yapraķdan
- 13 Bahr-i ‘ışķ içre bu dil kalyetası-dur seyyāh
Yolumuz kıble yeli ile açup-dur Fettāh
Gevherin sac o muhīt-i keremūn, ey meddāh
Eger olduñsa mahabbet deñizinde mellāh
Pusula şevķ gerek, hartı ğam u derd ü mihen
- 14 Bu cezāyirde levendāne éderseñ aķını
Nefs-i şūmuñ ki elinden saķını-gör sakını
Şevķ adasında duri-çur, ķo ırağ u yaķını
‘ışķ deryāsına salduñsa gönül zevraķını
Bulımsın bu yaķalarda, dilā, sen mesken
- 15 Zifoz-ile geliyür dört yañadan bād-i belā
Emr-i taķdır-ile çeksem elem-i derd nola
Çünki hātifden érişdi kulağa böyle sadā
Rūzgāruñ karışık oldu, hazer eyle, dilā
Üstine aldurasın tira mola mayna seren
- 16 Mevsim-i baķt, dilā, ger saña yār olmaz ise
Oltaya gelmeyüb ol māhī şikār olmaz ise
Volta vur bir niçe gün çāre-i kār olmaz ise
Hüblar forsa kaçub saña kenār olmaz ise
Olma anlardan alarğa, bir iki gün kıatlan
- 17 ‘Aşıķuñ himmeti a‘lā vü bülend, ey zāhid
‘ışķ körfüzleri heb döldü levend, ey zāhid
Gelse yapraķdan olursın alavand, ey zāhid

- Bahr-i 'ışk içre olan 'asıka pend, ey zâhid
 Çaradan âlet oñarmak gibi-dür gēñ yaqadan
- 18 Çandiliçada nigün ol, yā serende ber-dār
 Yā bilaşkerme kenārında kürekde der-kār
 Yüri, çek çifte kürek, tek beni görme zinhār
 Götür irgalyayı, olma paçariz, ey agyār
 Yāri ben bahr kenārında kenār eyler-iken
- 19 Ey re'is, lenger-i 'aklı koma bu meskende
 Çançal ét tül-i emel gündesini sen sende
 Palamar al kıyidan, üsküfeyi çek bende
 Ey gönül, nice yatarsın bu liman-i tende
 Himmetün lengerin al, mevsimi-dür, ac yelken
- 20 Pupa-dur ehl-i dilün gitdügi doğru yolu gör
 Pusula ya'nī gönül kıblenümāsın bulı-gör
 Orsa varsañ bu fenā çenberini korķıla gör
 Çorsan ol hāsılı dünyādan alarğa olı-gör
 Bu hayırsuz adada durma, dilā, iso seren
- 21 Aķ deñiz mevci gelür cüş-ıla çağlamağ-ıla
 Ehl-i 'ışkuñ gözi kararadı kan ağlamağ-ıla
 (125 ö.) Fülk-i dil menzil alur dehri kolaylamağ-ıla
 Rüzgāruñ pupa olmaz ise avlamağ-ıla
 Yüri deryā üzerinde bir iki gün oyalan
- 22 Fursatun mevsimi-dür hay ağır ol, eyle qarār
 Dola kuvvet kōmenasın baba-i sabra, ne var
 Nevbetün foğlasını beş güne dek eyle şümār
 Himmetün göncügin elden salı-vërme zinhār
 Keştiy-i sabruñı saķla alavand olmaqdan
- 23 Gitdi sabrum dumanı, komadı tākal tende
 Sağ esenseñ gel-e, ey bād-i muvāfık, sen-de
 Paçariz olma bize, müddā'iyā, iñende
 Alamarğa-yla yüri yoğ-ısa yel yelkende
 Çünkü 'asıķ olmazsın hele bārī yelten
- 24 Yemm-i vahdetde maķarr eylemege 'azm eyle
 Çatrañ dürr-i güher eylemege 'azm eyle
 Bahr-i ma'nāya güzer eylemege 'azm eyle
 Çulzum-i 'ışka sefer eylemege 'azm eyle
 Rüzgār oldı, yüri, tenta fora, sök yelken

- 25 Bize çatmağa havā kıorsanı gözler zanca
Kilimüm mevc-i belā aldı, meded hey kıanca
Kıoruğı sabr-ıla helvā éde-gör, gel anca
Étmek isterseñ eger bāğ-i cinānda manca
‘Amel ü zühd kıomanyasını vāfir yüklen
- 26 Çata-gör yokluğa, yağı varlığı, ey dil, yab yab
Keştiy-i ‘āriyetün firkıatadan eyle ħarāb
Furtuna kıopdı, deñiz yüzini kıapladı sehāb
Orsa varsañ çıkamazsın, poca gitseñ girdāb
Nice kıullansañ atar kıaraya bu keştiy-i ten.
- 27 Eski derdüm yeñilendi idi bu kıalyonda
Cān miyānı kemer-i güşe kıılurdı anıda
İşbu beş günlük ‘ömr neyleye deħr-i dūnda
Olmadıñ lenger-i ten bahr-i fenāya fonda
Pupa ālāt-ile cān kıalyetasını kıullan
- 28 Ne yerün-dür senün, ey fülk-i dil, ‘ummān-ı belā
Bu donanmasına dīn düşmeninün yahşı bağı-a
Hased u hıkd u ğazab ğıbet-ile buğız u riyā
Ey dirıgā, bizi ğāfil-le zebün étdi havā
Geldi çatdı demür üstinde yaturken düşmen
- 29 Āh kim fülk-i teni bahr-i fenā bir gün yer
Bu heves yelkenini bād-i havādis yırtar
Pır olduğıça ğönül cānına cānān ister
Yā llāhı, bizi girdāb-ı havādan kıurtar
Bize yol vēr, varalum bir ilimana erken
- 30 Bu dür-i nazmı hemān ehl-i basıret añlar
Bunı ol gevher-i kān ehl-i ferāset añlar
Bu erenler yolın erbāb-i tarıķat añlar
Kelimātüm dür-i deryā-yı haķıķat añlar
Bahr-i ma‘nada şınāverlik éden ehl-i suħan
- 31 Ey Meħmed, yem-i hicrānda mı yoħsa yürüdün
Fırkıatün furtunasın fırcataya bulduruñ
(125 a.) Pūs-ı ğamda kıomayub derd-i seri arturdun
Olsa deryā kıumı mıķdarı kıayuramaz derdün
Sā‘ati var geçer, ey Āgeħı, sabr ét, kıatlan.
Fā‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilātün fe‘ilün.

Mehazlar: — Metne esas tutulan versiyon N_1 'dir. — E v. 65 a.-66 ö., bent 1-3, 5, 4, 6, 7, 9, 8, 10-12, 14, 13, (66 ö.) 16, 21, 17, 19, 24, 20, 25, 26, 18, 28, 27, 22, 23, 29, 31, 30; N_1 v. 123 a.-125 a., bent 1-31; \ddot{U}_1 v. 146 a.-147 a. (ortadaki iki varak nokсандır), bent 1-3, 5, 4 a-d, (147 ö.) 19 c-e, 20-25 d, (147 a.) 25 e-29, 31, 30; \ddot{U}_2 v. 69 ö.-a., bent 1-3, 5, 4, 6-8, (69 a.) 9-11, 13, 14, 16, 17, 20 (bent 23 ile başlayıp tahminsin devamını ihtiva eden varak nokсандır); \ddot{U}_0 v. 1 a.-3 a., bent 1-3, 5, 4, 6, (2 ö.) 7-11, 13, 14, (2 a.) 16-18, 20, 23, 24 a, c, b, d, e, 22 (3 ö.) 25-27, 19, 28, 29, 31; \ddot{U}_{10} v. 54 ö.-56. ö., bent 1-3, 5-9, (54 a.) 10-14, 16, (55 ö.) 17-23, (55 a.) 24-29, 31, (56 ö.) 30 (bu yazma kötü ve nisbeten yeni olduğundan varyantlardan umumiyetle istifade edilmedi).

Metin notları: — 1 c pocalatma: pocalanma \ddot{U}_1 poca gitme E \ddot{U}_2 boca gitme $\ddot{U}_0/2$ b édeyim: édeyin \ddot{U}_1 \ddot{U}_2 \ddot{U}_0 /derd-i: derdi $\ddot{U}_2/3$ a élün: yê-rün E \ddot{U}_1 $\ddot{U}_2/3$ b eylediği \ddot{U}_2 : eyledüğe N_1 \ddot{U}_1 ايتدىرك E/3 c furtuna: kadın E \ddot{U}_1 \ddot{U}_2 \ddot{U}_0 /cefâlar: cefânuñ \ddot{U}_2 /gemisin: kömisin \ddot{U}_1 $\ddot{U}_2/4$ a Andire Dorya (اندیره دوریه N_1): اندیره دوریه E اندوریه دوریه \ddot{U}_1 انطریه دوری $\ddot{U}_2/4$ c kırmızı: (kelimenin üstüne «gel yeşil» kelimeleri ilâve edilmiştir N_1)/5 b sîmber cânlar: kara perçemler \ddot{U}_2 $\ddot{U}_0/6$ a-c: Sanma her bahriy-i üftâde erişür Hızra (حضره \ddot{U}_2) El uran dâmen-i feryâda erişür Hızra (حضره \ddot{U}_2) Hattuñ ol mu'ciz-i Mûsâ'da erişür Hızra (حضره \ddot{U}_2) E \ddot{U}_2 $\ddot{U}_0/7$ a zamân: zamâne \ddot{U}_2 /degül nâdâna: yürür yârâna E \ddot{U}_2 $\ddot{U}_0/7$ b: Forsa yüzden geçer ammâ kucılur nâdâna \ddot{U}_2 \ddot{U}_0 Forsa yüzden görünürler, kucılur nâdâna E/7 c döner ise: döner bu dem \ddot{U}_2 dönse nola E döndi bu dem $\ddot{U}_0/8$ a vahdetde \ddot{U}_2 : vahdet-i N_1 firqatde E/emîn: eymîn $\ddot{U}_2/8$ b saqın: 'âkıl E \ddot{U}_2 \ddot{U}_0 /içinden E \ddot{U}_2 : icinden N_2 /ki metin (ki metin N_1): hem eymîn $\ddot{U}_2/8$ c keştî-dür: kişidür $\ddot{U}_2/9$ a kabâ: ğınâ $\ddot{U}_2/9$ b: Ki bu 'ummân-ı tereddüdde nider dil, bakın-a E \ddot{U}_0 باغنا دره نه در دل باغنا $\ddot{U}_2/9$ c: صالته \ddot{U}_{10} Bu muhît Bu muhît içre fenâ-dur harem-i cism-i fenâ E Bu muhît içre fenâ-dur harem-i çeşm-i fenâ \ddot{U}_0 Bu muhît içre 'acab-dur cerem-i çeşm-i fenâ $\ddot{U}_2/10$ a çaldı: saldı E $\ddot{U}_2/10$ c himmet: himmeti \ddot{U}_2 /Hızr (حضره N_1) erişe yoğsa, dilâ: Hızr ère, Allâh, baña E ger erişmezse, dilâ $\ddot{U}_2/11$ a mersâ-durur: yêrde durub \ddot{U}_2 $\ddot{U}_0/11$ b seher: seherden \ddot{U}_0 /al demüri: timüri al $\ddot{U}_2/11$ c engine E \ddot{U}_2 : اكنه N_1 /aldı: saldı E \ddot{U}_0 /yolumuzı: bulmazsın $\ddot{U}_2/13$ b yeli ile: havâsı-yla E \ddot{U}_2 $\ddot{U}_0/13$ b gevherin: güherin E/14 a aqını: ذقني \ddot{U}_2 dümeni $\ddot{U}_0/14$ b şümüñki: şümüñüñ \ddot{U}_2 $\ddot{U}_0/14$ c adasında çurı-çur: adası etegin çut E \ddot{U}_2 $\ddot{U}_0/14$ u: یراğı E $\ddot{U}_2/16$ a baht: bahr E \ddot{U}_2 $\ddot{U}_0/16$ b gelmeyüb ol: gelmeyüben $\ddot{U}_2/16$ c vur: ur E \ddot{U}_2 /çäre-i kâr: çäre ne

kār E saña kenār Ü₂ Ü₀/17 b heb: — E/levend: ilevend E/18 a kandili-
çada nigün ol: üç ayaklıda mu'azzeb E/18 b-c: Sandaluñ kömisi ol,
çıkma içinden zinhār. Yā pilaşkerme kenārında kürekde ber-dār E/19 a:
Ey re'is-i 'uḳalā, ḳalyonı ḳullan sen-de E/19 b gündesini (gündesin N₁):
gündüzini Ü₀ كوندورینی E/19 c üsküfeyi: iskeleyi E/bende: tende Ü₀/20 b-
ya'ni: ile Ü₂/20 c varsañ: varma E Ü₁ Ü₂ Ü₀/bu fenā çenberini ḳorḳıla gör:
pocala, furtunadan ḳurtılı-gör E Ü₂ Ü₀ çenberi gey ḳorḳulu gör Ü₁/21 b
'ışḳuñ: derdüñ E/22 b: Dola ḳuvvet dehini (?) şu'leye rengin ezhār Ü₀/
22 c foḒlasını: foḒlasın Ü₁/beş güne dek: yapışı gör Ü₀/23 a ḳumanı:
dümeni E Ü₁ Ü₀/ḳomadı: ḳalmadı E/tende: bende E₁/23 b esenseñ Ü₁:
esensin N₁ Ü₀/24 a-e Ü₁: d a c b e N₁/25 a ḳorsanı: fursatı E Ü₀/zanca:
anca Ü₀/25 b kilimüm: كليم E yolumuz Ü₀/hey: at E/25 c gel: sen E/
26 a çata-gör: çıḳa-gör Ü₁/yak: yok Ü₁ bu E Ü₀/ey dil: cehd êt E/26
b keştii-yi: mestii-yi Ü₁ hey't-e E hestii-yi Ü₀/firḳatadan: firḳatasın E
ḳır ḳanadın Ü₀/27 b miyāni: maḳāmın Ü₀/kemer-i (ر ك N₁): ك ل و ی E ر ی ر ی
Ü₁ ر ی ك Ü₀/anda: onda E Ü₁/ 27 c günlük: günlü E/dehr-i E: dehr ü
N₁ Ü₁/28 a fülk-i dil 'ummān-ı belā: dil ḳayıḒı bahr-i fenā E/28 b do-
nanmasına dīn düşmeninün: donanma-yı 'ademde dileme E donanmacı
dīn düşmeninün Ü₀/28 c Ḓībet-ile: Ḓaflet-ile E/29 b heves yelkenini:
havādis mülketini Ü₀/29 c pīr E Ü₁ Ü₀: pūr N₁ Ü₂/30 b gevher-i kār-i
ehl-i ferāset: gevher-i pūr-kār-i şerī'at E cevhere-i kār-i ferāset Ü₁/31 b
furtunasın: firḳatasın E/firḳataya: firḳataña Ü₀ firḳat-ile E/buldurduñ:
Ḓoldurduñ E/31 c pūs-ı: قوم E Ü₁ Ü₀.

İzahlar: — Âgehî'ye ait mısraların metin notları ve izahları için
Âgehî'nin kasidesine bakınız. — 1 a ḳible yeli: cenup rüzgârı. — 1 c
pocalatma: «pocalanma» olması daha muhtemel görünür. — 3 c (not)
ḳadına: forsaların ayaḒına vurulan zincir. kömi: krş. kısım I, Yetim'in
kasidesi, beyit 15 a'ya ait izah. — 4 a Andire Dorya: Cenevizli amiralı
ve devlet adamı Andrea Doria. — 4 c ḳadfe: kadife. — 5 c palamar:
gemiyi bağlamaḒa yarıyan kalın halat. başarda: küreklerle yürütülen
bir çeşit harb gemisi. — 6 a Hızra: belki hızra (hızr «saadet», Red-
house, 851). — 6 b Mûsâ'yı irşad eden Hızr için krş. Kur'ân, sûre XVIII,
59-81. — 7 b forsa: krş. kısım I, Yetim'in «Gel deñiz yüzlerini kâfire
teng eyleyelüm» diye başhyan murabbaı, bend 6. «forsa yüzden» ta-
birini başka yerde bulamadık, acaba «ters yüzden» mi demektir? po-
jalar: pocalar (poca yerine poja varyantı başka yerde de geçmekte-
dir). — 8 b sakin ol: «sus ol» şeklinde bir terkip. — 9 c Bu mısra
okunamadı ve anlaşılamadı. salta manca tabirinin mânası tesbit edile-
medi, acaba «gergin bir vaziyette bulunan bir halatı biraz koyverip»

kaçırmak» mânâsında olan salta etmek (GD. 337) ve manca «yemek» (krş. Âgehî'nin kasidesi, beyit 25 a'ya ait izah) tabirleri ile alâkası var mı? — 11 a sulan-: su almak. — 11 b tenta fora: krş. kısım I, Yetîm'in kasidesi, beyit 10 a'ya ait izah. — 11 c kerte (İtalyanca quarta'dan): gemi pusulasındaki taksimatta otuz iki kısımdan biri. engine aldı: doğrusu belki «iğneye aldı» (krş. kısım I, Yetîm'in kasidesi, beyit 7 b'ye ait izah). — 12 a paçariz: krş. Âgehî'nin kasidesi, beyit 18 a'ya ait izah. abli (Rumca ἀπλή'den) gemi halatlarından birisinin adı (krş. GD, 1) ise de 16'ncı asırda abli ile kızi tabirlerinin, bir serenin iki ucunu tavsif ettiği ihtimali vardır (krş. Mir'ât, 24-25: kıri sereni doruya urub kıziyi direk dibine basub abli bir direk miqdârı dağı kalkub). — 12 b boş: gevşek. 'unsur-ı belki 'unsurı olmalıdır? doldur-: bir halatın boşunu almak, onu germek. — 13 a kılyeta: krş. Âgehî'nin kasidesi, beyit 27 b'ye ait izah. 13 b kıble yeli: krş. beyit 1 a. — 14 a levendâne: levendçe (krş. Âgehî'nin kasidesi, beyit 3 b'ye ait izah). — 15 a zifoz: kasırğa (Yunanca ζόφος'dan gelen Rumca bir kelimeden; krş. bir kasırğa zuhûr eyledi-ki bahriler aña zifos derler, Na'îmâ, IV, 153). — 16 c volta vur: krş. Âgehî'nin kasidesi, beyit 7 b'ye ait izah. — 17 b körfüz (Rumca κόρφος'dan): körfüz. levent: korsan (krş. Âgehî'nin kasidesi, beyit 3 b'ye ait izah). — 17 c yaprakdan: krş. kısım I, Yetîm'in kasidesi, beyit 4 a'ya ait izah. alavand: krş. Âgehî'nin kasidesi, beyit 3 a'nın izahı. — 18 a kandiliça: kandilisa, serenleri yerlerine kaldırmakta kullanılan donanımlar (GD, 227; İtalyanca candelizza'dan, krş. Kahane, 121). Varyanttaki «üç ayaıklı»'nun mânâsı tesbit edilemedi. — 18 b bilaşkerme, pilaşkerme: bir çeşit filika (Bu kelime lûgatlerde bulunamadı. Krş. Tuhf, 121: «karadan bir az adam on kadar pilaşkerme ile varub». İtalyanca palischermo'dan). Varyanttaki kömi kelimesi için krş. kısım I, Yetîm'in kasidesi, beyit 15 a'nın izahı. — 19 b kıankal (Rumca-dan): kangal. — 19 c palamar: krş. beyit 5 c. üsküfe: bir nevi ufak filika (GD, 396 bu mânâda «uskufa» tabirini kaydetmektedir. «üsküfe» lûgatlerde bulunamadı). — 20 c kıorkıla: korku ile? (kelime bozuk; varyantlar daha düzgün, fakat çok başka). — 22 b kıomena: gomene, gomina, demirin bağlandığı kalın halat (Venedik lehçesindeki gómene veya İtalyanca gumena kelimesinden, krş. Kahane, 54). baba: halatın takıldığı dikme. — 22 c fığla: Lûgatlerin kaydetmediği bu kelimenin mânâsını tâyin etmek güçtür. «Vardiya» mânâsına geliyorsa belki «viğla» kelimesiyle alâkası vardır. — 23 b esen: hem «salim» hem «esmek'ten. — 23 c paçariz: krş. beyit 12 a. iñende: ziyade (krş. TTS, I, 366-367, II, 518-519). — 25 a zanca: fırsat (krş. kısım I, Yetîm'in

kasidesi, beyit 12 a'ya ait izah). — 25 b Burada ima edilen tabir, «kili-
min dört ucunu koyuvermek» (TL, IV, 112) tabirini hatırlatıyor (krş.
kısım I, Yetim'in kasidesi, 23'üncü beyte ait izahlar). kanca (İtalyanca
gancio'dan): gemi donanımında yer-yer kullanılan çengel; buradaki
mânası: filikaları iskeleden açmak ve istenilen yere yanaştırmak için
kullanılan gönderli filika kancası (krş. GD, 166). — 26 b firçata: krş.
Âgehî'nin kasidesi, beyit 1a'nın izahı. — 27 b Mısra anlaşılıyor.
Acaba «miyânı kemer-i» yerine «miyân-ı kemeri» mi okumalı? Kafiye,
«anda» kelimesinin o zamanlar «onda» diye telâffuz edildiğini göste-
riyor. — 31 b firçata: krş. beyit 26 b. — 31 c Mısraın başı anlaşılmadı.

* * *

İkinci tahmis Za'fi'nindir. Esrar dede'ye göre (Esr. v. 99 a.)
İbrâhîm Gülşeni hulefasından olan Za'fi dede, yerinde bulunmadığı
için müracaat edemediğim, 'Alî Emîrî'nin *Esâmî-i şu'arâ-ı Âmid* (Mil-
let Kütüph., 'Alî Emîrî, Tarih nr. 781/1) adlı eserine dayanan İKDK,
I, 113' te ve Nail Bey'in İstanbul Üniversite Kütüphanesinde bulunan
yazma şairler kataloğunda (sayı 2395'de) İbrâhîm Gülşeni'nin oğlu
olarak gösterilmektedir. Şairin asıl adı Mehemed'miş. Vefatı tarihi
olarak gösterilen 950 (1543/44) senesi, Âgehî kasidesinin telif tarihini,
tahminen kabul ettiğimiz 962-965 arası senelerinden aşağı yukarı 15
sene evvelki bir zamana atmaktadır. Fakat Za'fi'nin divanında (Millet
Kütüph., 'Alî Emîrî, manzum 254, krş. İKDK, I, 113) görülen, 951'e ait
bir tarih kıt'ası, bu vefat tarihinin tam bir itimatla karşılanamayaca-
ğını göstermektedir. İki tahmis arasında yer-yer görülen benzerlikler,
aralarında daha yakın bir münasebetin bulunduğunu, ve hattâ,—Za'fi'nin
adı Mehemed iken ve Gülşeniye tarikatının Mısır'a olan rabitaları
karşısında — Monla Mehemed-i Mısırî ile Za'fi'nin hakikatte bir tek
şahıs olmasını da akla getirebilir.

(34 a.) 1 Yüri, ey bahr-i melâhatde kapudanlık eden
Bizi girdâb-ı gam içinde belâlarda koyan
Geçüb alarğa yanumdan düşe kırtıla hemân
Çekdürüb firçatañı bizden ırağ olduñ sen
Bahr-i firçatde niçe furtunalar çekdüm ben

2 Aluğ ağıyar gibi nola cihānuñ mehrin
Bize cevr eyleyüb içürme felâket zehrin
Getürüb başuma 'ummân-ı belānuñ kıhrın
Sen yıkarsın bu yağalarda gönüller şehrin
Dil ü cān mülkini yağmā edici sensin sen

- 3 Tālī'um kalyetası kalmaz umaram geride
Rūzgār-ile felek fülk-i murādum yüride
Serfürü eylemeyüb düşmene yaşda kurıda
Bahr-i 'ışk içre yürürsem nola yelken dorıda
Bir harāmī baķıcı yāre esir oldum ben
- 4 Nice bir cāna havāle kılasın ğam kōmisin
Yemm-i 'ışkuñ ğam-ile ētme helāk ādemisin
Tākatüm kalmadı, ey meh, daķı mihnetde misin
Bād-i 'ışkuñ alavand eyledi sabrum gemisin
İlevend oldı gōñül tıflı senün derdünden
- 5 Hākpāyuña gözüm yaşı revān olsa, nola
Ey gül-i bāğ-ı bihiştüm, bedel olmaya saña
Yaraşur saña hemīn fermeneler gey, sanem-ā
Barbariçañ siyeh atlasdan olaldan, cānā
Gemici neftilerin 'āşık-ı zār ētdün sen
- (35 ö.) 6 Kimi yemde, kimi sahrāda ērişür Hızra
Çāresüz kalduğı esnāda ērişür Hızra
'Āşık ammā ruķ-i zībāda ērişür Hızra
Seyr eden yüzüni deryāda ērişür Hızra
Kādre uğrar seni bir kerre kadirğada gören
- 7 Hūblar resmi bu-dur, mā'il olur nādāna
Velī 'irfān-ile gitmez bir adım yābāna
Āh kim ğayret-ile dōndi başum 'ummāna
Yār āğyār ile deryāya çıkar seyrāna
Ehl-i dil 'āşık olan volta urur gēñ yaķadan
- 8 Gel, şerī'atden ırağ olma, emīn keştī dūr
Rāh-ı Hakka saña varmağa mu'īn keştī-dūr
Bahr-i 'ışk içre tenüm daķı hemīn keştī-dūr
Dūd-ı āhum direk oldı, bu zemīn keştī-dūr
Bir yeñi yelken olub-dur aña gerdün-ı köhen
- 9 Ğam-ı cānāne ne ni'met deyü germ olma, 'dilā
Kasdı ol-dur ki bu ten kayığını kıla fenā
Ehl-i artuķ yēyüb içtüği daķı olsa nola
Cānda suğurya-durur derd ü belā, renc ü 'anā
İstifa oldu gōñül manķaları mihnetden

- 10 Yine ğam bahrı ħurūş étmege başladı bu dem
 asdı ol-dur ki bu ten ayıĝını ıla 'adem
 urtılış yok-dur elinden, soñı bilmem nice edem
 Geldi çatdı dil ü cān zevraına bād-i belā
 Bizi ıĝnetmege bu fülk-i felek dıtdı dümen
- 11 Harekāt étđi yine cūşa gelüb bahr-i fenā
 Dil-i biāreyi salıntı.ı mihnetde oma
 Yā İlahī, uluña āre meger senden ola
 Rūzgār oldı muālif, başuma üşđi belā
 Başladı geldi arıntı yine başdan ıcdan
- 12 Busulamuz busula bu yola ıldıda sefer
 Ey re'isüm, gözün ac, érđi felāketden eser
 Paariz oma arada, yüri, ālatuñ oñar
 Bahr-i 'ışa düşeli oldı muālif enber
 orum oldur ki gele bād-i belā yapradan
- 13 Kāfir-i nefse ğazā eyle, bu-dur ehl-i salāh
 Jeng-i ğamdan aa mir'āt-i dili ol Fettāh
 Dıt ulaĝuñı, saña gör ne dēdüm, ey fellāh
 Eger olduñsa mahabbet deñizinde mellāh
 Pusula şev gerek, ħarti ğam u derd ü mihen
- 14 Ey gönül, mülküñe rüsvāylıĝ étmiş aını
 Yaĝmālatduñ gibi sabruñı saını saını
 Sineñe alduñ-ısa, mehru, mahabbet oını
 'ış deryāsına salduñsa gönül zevraını
 Buhmazsın bu yaalarda, dilā, sen mesken
- 15 Tāli'-i baħtuñ eger mevsimi yār olmaz ise
 Ol harāmī baıcı yavrı şikār olmaz ise
 Dāmen-i sabra yapış āır-ı kār olmaz ise
 Hūblar forsa açub saña kenār olmaz ise
 Olma anlardan alarĝa, bir iki gün atlan
- (35 a.) 16 Dil-i āşifteye 'ış olalı bend, ey zāhid
 Düşüb 'ummān-ı ğama oldı levend, ey zāhid
 Dinlemez dil sözüñ olursa-da and, ey zāhid
 Bahr-i 'ış içre olan 'āşıa pend, ey zāhid
 aradan ālet oñarmak gibi-dür ĝēñ yaadan

- 17 Gitmesün bir dem elüñden kürek olub saña yār
 Bahr-i mihnetde gez āvāre olub bulma kenār
 Tek yüzüñ görmeyelüm bizden ırağ ol, yüri var
 Götür irgalyayı, olma paçariz, ey ağıyār
 Yāri ben bahr kenārında kenār eyler-iken
- 18 Yatma gaflet-le qarār eyleyüb bir meskende
 Düşmen-i nefse saşın olmayasın tā bende
 Bahr-i ışka sefer eylemege 'azm et sen-de
 Ey gönül, nice yatarsın bu liman-i tende
 Himmetüñ lengerin al, mevsimi-dür, ac yelken
- 19 Mihnet-ābād-i felek sanma ola cāy-i huzūr
 Bu fenā engininüñ öte yaqasın aña dūr
 Dümen-i tā'ati dūt, fülk-i dili haq bula-gör
 Qorsan ol hāsılı dünyādan alarğa oli-gör
 Bu hayırsuz adada dūrma, dilā, iso seren
- 20 İhtiyāt ile yüri yoluñı soylamağ-ıla
 Qorqular çekmeyesin dil Haq(k)a bağlamağ-ıla
 Çün ele girmeye soñ ucu, yār, aqlamağ-ıla
 Rüzgāruñ pupa olmaz ise avlamağ-ıla
 Yüri deryā üzerinde bir iki gün oyalan
- 21 Doğrı yoldan poçalatma olmayasın nefse şikār
 Bir iki günlük 'ömre cihānda ne şümār
 Yelken altında yürüt, düşmene yol vërme, i yār
 Himmetüñ göncügin elden salı-vërme zinhār
 Keştiy-i sabruñı saqla alavand olmağdan
- 22 Rehberi ışk olan kalmadı hiç yābānda
 Cehd edüb ışkı şikār eyleyü-gör var sen-de
 Eyleme cānuñı sergeşte bu bahr-i tende
 Alamarğa-yla yüri yoğ-ısa yel yelkende
 Çünki 'aşık olmazsın hele bārī yelten
- 23 Sohbetüñ kadrini bil sanca-durur bu sanca
 Bu demi bulmayasın, nādım olasın anca
 Tā'at-i Haqdan ala qanca éde-gör qanca
 Etmek isterseñ eger bāğ-ı cinānda manca
 'Amel ü zühd qomānyasını vāfir yüklen

- (36 ö.) 24 'Ömrüni zâyi' édüb bezm-i havā-yi mey ile
 Ğarķ-i 'isyān olub eyyāmuñi gel vërme yele
 Aç gözün, bir dahı fursat ele girmez böyle
 Ğulzum-ı 'ışķa sefer eylemege 'azm eyle
 Rüzgār oldı, yüri, tenta fora, sök yelken
- 25 Esicek bād-i ecel asla rücū' oldı sevāb
 Düşdi girdāb-ı ğama zevrak-ı ten oldı ğarāb
 Yağmağa başladı belā, 'ālemi kapladı sehāb
 Orsa varsañ çıkamazsın, poca gitseñ girdāb
 Nice kullansañ atar ğaraya bu keştiy-i ten
- 26 Ğanı bir mesken-i huzūr ola fenā yurdında
 Renc ü rāhatdan eser ola dēr-iseñ bunda
 Mihnet-i renc ü 'anā-dur çekilen gerdūnda
 Olmadın lenger-i ten bahr-i fenāya fonda
 Pupa ālāt-ile cān ğalyetasını kullān
- 27 Niçe ğün fursatumuz gözleyüben döndi havā
 Sa'y-ile ğurtılamaduk, yolumuz dıtdı havā
 Serseri ma'ciyet içre soñ ucı yatdı havā
 Ey dirīğā, bizi ğāfil-le zebūn étđi havā
 Geldi çatdı demür üstinde yaturken düşmen
- 28 Bād-i 'ışķ-ile havā mevci durmaz artar
 Fülk-i dil ise érem sähile dëyü yortar
 Vāy anā kim bu fenā yelken-i 'ömrin yırtar
 Yā İlāhī, bizi girdāb-i havādan ğurtar
 Bize yol vër, varalum bir ilimana erken
- 29 Za'fiyā, baña bedel olmaya ğorsan dërdüñ
 Bu 'acab-dur ki varub bir saneme dil vërdüñ
 Rüzgāruñ elemin ğasmuña çünkim dërdüñ
 Olsa deryā ğımı miğdārı ğayurmaz dërdüñ
 Sā'ati var, geçer, ey Ğehi, sabr ét, ğatlan
- 30 Bu 'ibārātı şu kim ola ferāset añlar
 İşbu elfāzi ğerü ehl-i tarīķat añlar
 Sālik-i rāh-i vefā bunda çok 'ibret añlar
 Kelimātüm dūr-i deryāy-i ğaķīķat añlar
 Bahr-i ma'nāda şināverlik éden ehl-i suğan

Fā'ilātün fe'ilātün fe'ilātün fe'ilün

Mehazlar: — Metne esas tutulan versiyon Ü₁₂'dir. — BM v. 97a., bend 1-4, başlık: Kaşide-i Āgehi; Ü₁₂ v. 34 a.-36 ö., bend 1-30.

Metin notları: — Kullanılan me hazlar şayan-ı itimat olmadığından buraya ancak mühim değişiklikleri kaydetmekle iktifa ediyoruz. — 1a kapudanhk eden: kapudan olan BM/1 b bizi: dili BM/2a alub: edüb BM/nola: maryol BM/2 b bize: baña BM/4 b yemm-i BM: bīm-i Ü₁₂/5 a hākpāyuña: hākpāyına Ü₁₂/9 a cānāne ne: cānāne-i Ü₁₂/9 b ki bu ten: bütün Ü₁₂/10 b bu ten: bütün Ü₁₂/10 c kırtılış: kırtılmış Ü₁₂/13 c kulağunı: kulağını Ü₁₂/16 a olalı: oldu Ü₁₂/ diñlemez: dilemez Ü₁₂/17 b bulma: bulmaya Ü₁₂/18 b olmayasın: olma sen Ü₁₂/18 c sefer: — Ü₁₂/20c girmeye: girmez Ü₁₂/23 a durur: dur Ü₁₂/24 b eyyāmuñ: eyyāmını Ü₁₂/25 b ten: — Ü₁₂.

İzahlar: — Āgehi'ye ait mısraların izahları burada tekrar edilmemiştir, krş. Āgehi'nin kasidesi. — Mehazların kötülüğü karşısında metnin üzerinde fazla durmağa değmez; onun için kısa mülâhazalarla iktifa edilmiştir. — 1c düşe: anlaşılıyor ve şüphelidir. — 2a (varyant) maryol: Osmanlı donanmasında ücret mukabilinde çalışan mütehasıs denizci, bunlar ekseriya Rum olurdu (Venedik lehçesindeki mariol kelimesinden), kelime daha sonraları <izbandut> ve <soytarı> mânalarında kullanılmıştır. — 3a kalyeta: krş. Āgehi'nin kasidesi, beyit 27 b'ye ait izah. — 4a kömi: krş. kısım I, Yetim'in kasidesi, beyit 15 a'ya ait izah. — 6-8 Bu üç bendi, Mehemed tahmisi, bend 6-8 ile mukayese ediniz. — 9c artuğ ve dahı kelimeleri her halde yanlışdır. Belki artuğ yerine işkuñ olacaktır. — 11 b salıntı: krş. kısım I, Yetim'in kasidesi, beyit 20 a'nın izahı. — 12 c paçariz: krş. Āgehi'nin kasidesi, beyit 18 a'ya ait izah. ālāt oñar-: krş. Āgehi'nin kasidesi, beyit 17 b'ye ait izah. — 14 b «gibi» kelimesi şüphelidir. — 16 b levend: krş. Āgehi'nin kasidesi, beyit 3 b'nin izahı. — 18 a Vezin bozuk. yat-: krş. Āgehi'nin kasidesi, beyit 28 b. — 20 a soyla-: izini takip etmek (krş. TTS, I, 638, DD, 1246; soy «iz kokusu» 'dan, krş. Anadil, 347, DD, 1244). — 20 c soñ ucı: nihayet, sonunda (krş. TTS, I, 635'teki misaller). — 21 a poçalatma: krş. Mehemed'in tahmisi, bend 1 c. — 21 b Misra bozuktur. — 23 a sanca: fırsat (krş. zanca, kısım I, Yetim'in kasidesi, beyit 12 a ve izahı). — 23 c ala yerine belki al-a, yani tāat-i Hakdan al (tut), kanca et (kaygını yanaştır)? kanca için krş. Mehemed'in tahmisi, bend 25 b'nin izahı. — 25 c Vezin bozuk (Belki «yağmağa» yerine «yine» okunmalı). — 26 a Vezin bozuk. — 27 c soñ ucı: krş. 20 c. — 28 b yort-: koşmak (TTS, I, 842).

Bibliyografya

(Makalede kullanılan kısaltmalara göre)

I. Yazmalar :

- A 'Ahdî, *Gülşen-i şu'arâ*. Hâlet ef. mülhakı 107 (krş. İKTK, I, 576; son varakın arkasında 1000 tarihine ait bir kayıt vardır).
- A₁ Aynı eser. İst. Üniversite Kütüph., T 2604. İstinsah tarihi yoktur.
- B Beyânî, *Tezkiret üş-şu'arâ*. İst. Üniv. Kütüph., T. 2568 (krş. İKTK, I, 582; istinsah tarihi: 1173).
- BM Şiir mecmuası. British Museum, Add. 11,525. İstinsah tarihi yoktur.
- E Şiir mecmuası. 'Alî Emîrî, manzum 581 (İstinsah tarihi yoktur, v. 44 ö.'de 1072 senesine ait bir tarih beyti vardır).
- E₂ Şiir mecmuası. 'Alî Emîrî, manzum 606 (İstinsah tarihi yoktur).
- Esr. Esrâr dede, *Tezkire-i şu'arâ-i mevleyîye*. İst. Üniv. Kütüph., T. 1247 (İstinsah tarihi: 1276).
- F Kafzâde Fâ'izî, *Zübdet ül-eş'âr*. İst. Üniv. Kütüph., T 1646 (İstinsah tarihi: 1033).
- F₁ Aynı eser. İst. Üniv. Kütüph., T. 3289 (İstinsah tarihi: 1039).
- F₂ Aynı eser. İst. Üniv. Kütüph., T. 2472 (İstinsah tarihi yoktur).
- Fa Risale ve şiir mecmuası. Fâtih 5424. (İstinsah tarihi yoktur, XVII. asrın ilk nısfına ait muhtelif kayıtlar mevcuttur).
- H₁ Kınalızâde Hasan çelebi, *Tezkiret üş-şu'arâ*. İstanbul Üniv. Kütüph., T. 1737 (Müellifin kendi eliyle yazılmış 994 tarihli nusha).
- H₂ Aynı eser. Nûr-ı 'osmânîye 3716 (krş. İKTK, I, 590; istinsah tarihi: 1014).
- H₃ Aynı eser. Nûr-ı 'osmânîye 3717 (krş. İKTK, I, 593; istinsah tarihi yoktur).
- H₄ Aynı eser. İst. Üniv. Kütüph., T. 304 (İstinsah tarihi yoktur).
- H₅ Aynı eser. Âşir ef., *Re'îsülküttâb Mustafâ ef. 624* (krş. İKTK, I, 589; istinsah tarihi: 1013).
- H₆ Aynı eser. İstanbul Üniv. Kütüph., T. 516 (İstinsah tarihi yoktur).
- H₇ Aynı eser. İst. Üniv. Kütüph., T. 1628 (İstinsah tarihi yoktur).
- M₁ 'Âşık çelebi, *Meşâ'ir üş-şu'arâ*. İst. Üniv. Kütüph., T. 2406 (İstinsah tarihi yoktur).
- M₂ Aynı eser. Nûr-ı 'osmânîye 3719 (krş. İKTK, I, 580; istinsah tarihi: 1004).
- M₃ Aynı eser. İst. Üniv. Kütüph., T. 4201 (eski Yıldız 206; istinsah tarihi: 986.)
- M₄ Aynı eser. Âşir ef. 268 (krş. İKTK, I, 580; istinsah tarihi: 978).
- M₅ Aynı eser. Hamidiye 1064 (krş. İKTK, I, 581; istinsah tarihi yoktur).

- NN₁N₂ Kaside mecmuası. Nûr-ı 'osmânîye 4962 (İstinsah tarihi yoktur; içinde geçen en geç tarih kaydı 1017 senesine aittir).
- N₃ Şiir mecmuası. Nûr-ı 'osmânîye 4967 (İstinsah tarihi yoktur, içinde geçen en geç tarih kaydı 1088 senesine aittir).
- N₄ Şiir mecmuası. Nûr-ı 'osmânîye 4968 (İstinsah tarihi yoktur, 16'ncı asrın sonuna ait temiz bir nusha).
- N₅ Şiir ve risale mecmuası. Nûr-ı 'osmânîye 4965 (İstinsah tarihi yoktur, v. 46 ö.'de 1111 senesine ait bir tarih kaydı vardır).
- R Riyâzî, *Tezkiret üş-şu'arâ*. 'Alî Emîrî, mensur 764 (krş. İKTK, I, 607-608; istinsah tarihi: 1179).
- Ü Divanlar ve şiir mecmuası. İst. Üniv. Kütüph., T. 1532 (krş. İKTK, I, 101, 134, 162, 174, 184; istinsah tarihi yoktur, v. 21 a.-22 ö.'de 1095-1097 arasında yazılmış bir manzume vardır; gösterilen varaklar yazmadaki siyah varak rakamlarına aittir).
- Ü₁ Kaside mecmuası. İst. Üniv. Kütüph., T. 1929 (İstinsah tarihi yoktur).
- Ü₂Ü₃ Kaside mecmuası. İst. Üniv. Kütüph., T. 743 (İstinsah tarihi yoktur, v. 178 a.'da 1165 senesine ait bir tarih kaydı vardır).
- Ü₄ Şiir mecmuası. İst. Üniv. Kütüph., T. 3494 (İstinsah tarihi yoktur, v. 171 ö.'de 1176-1180 senelerine ait bir kaside vardır).
- Ü₉ Şiir mecmuası. İst. Üniv. Kütüph., T. 1932 (İstinsah tarihi yoktur).
- Ü₁₀ Şiir ve saire mecmuası. İst. Üniv. Kütüph., T. 607 (İstinsah tarihi yoktur, v. 86 a.'da 1214 senesine ait bir tarih kaydı vardır).
- Ü₁₁ Şiir mecmuası. İst. Üniv. Kütüph., T. 1802 (İstinsah tarihi yoktur, içinde görülen en geç tarih kaydı 1102 senesine aittir).
- Ü₁₂ Şiir mecmuası. İst. Üniv. Kütüp., T. 3418 (Mecmuanın arka kısmında XVIII. asrın ilk nısfına ait *Târîh-i 'Alî paşa* vardır).
- Ü₁₃ Şiir mecmuası. İst. Üniv. Kütüph., T. 1972 (İstinsah tarihi yoktur, takriben 1800 senesine aittir).
- Ü₁₄ Şiir mecmuası. İst. Üniv. Kütüph., T. 3623 (İstinsah tarihi yoktur, 1114 senesine ait bir tarih vardır).
- Ü₁₅ Şiir ve saire mecmuası. İst. Üniv. Kütüph., T. 3701 (İstinsah tarihi: 1045).

II. Matbû' kitaplar :

- Anadil: Hamit Zübeyr, İshak Refet, *Anadilden derlemeler*. Ankara 1932.
- Babinger, GOW: Franz Babinger, *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*. Leipzig 1927.
- DD : *Türkiyede Halk Ağzından Söz Derleme Dergisi*. (I-III), İstanbul 1939-42.
- DEA: Köprülüzade Mehmet Fuat, *Eski şairlerimiz, Divan edebiyatı antolojisi*. İstanbul 1934.

- GD: Lûtfi Gürçay, *Gemici dili*. İstanbul 1943.
- Hammer, GOD: J. von Hammer, *Geschichte der osmanischen Dichtkunst*. Bd. I-IV, Pest 1836' dan itibaren.
- Hist. Lex.: Ἱστορικὸν Λεξικὸν τῆς Νέας Ἑλληνικῆς. Atina, 1933'ten itibaren.
- İKDK: *İstanbul Kitaplıkları Türkçe Yazma Katoloğu*. İstanbul, 1947'den itibaren.
- İKTK: *İstanbul Kitaplıkları Tarih-Coğrafya Yazmaları Katalogları*. İstanbul, 1943'ten itibaren.
- KA: Şemseddin Sâmî, *Kamus ul-a'lâm*. Cild I-VI, İstanbul, 1306-1316.
- Kahane: Henry and Renée Kahane, *Turkish Nautical Terms of Italian Origin*. Baltimore 1942 (Journal of the American Oriental Society, vol. 62, pp. 238-261).
- LO: Ahmed Vefik paşa, *Lehçe-i 'Osmânî*. Tab'-ı cedîd, Der-Saâdet: 1306.
- Meninski: Franciscus a Mengnien Meninski, *Thesaurus linguarum orientalium, turcicae, arabicae, persicae*. Viennae Austriae 1680.
- Merkez-Bahriye: İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı devletinin merkez ve bahriye teşkilâtı*. Ankara 1948.
- Meyer, Neugr. St. II: G. Meyer, *Neugriechische Studien II: Die slavischen, albanischen und rumaenischen Lehnworte im Neugriechischen*. Wien 1894 (Sitzungsberichte der K.K. Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Classe, Nr. 130).
- Miklosich, Slav. El.: F. Miklosich, *Die slavischen Elemente im Neugriechischen*. Wien 1870 (Sitzungsberichte der K.K. Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Classe, Nr. 63, S. 529-566).
- Mir'ât: Seydi 'Alî re'îs, *Mir'ât ül-memâlik*. Der-Saâdet 1313.
- Na'imâ: Mustafâ Na'im (Na'imâ), *Ta'rîh-i Na'imâ*. Cild I-VI, (İstanbul 1280).
- OK: İsmail Hamî Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. İstanbul, 1947'den itibaren.
- OM: Bursalı Mehmed Tâhir, *'Osmânî Mü'ellifleri*. Cild I-III, İstanbul 1334-1343.
- Pîrî: Piri Reis, *Kitab-ı Bahriye*. İstanbul 1935.
- Redhouse: James W. Redhouse, *Türkçeden İngilizceye lûgat kitabı. A Turkish and English Lexicon*. New impression, Constantinople 1921.
- SO: Mehmed Süreyyâ, *Sicill-i 'Osmânî*. Cild I-IV, İstanbul 1308-1315.
- Sözlük: *Türkçe Sözlük*. İstanbul 1943.
- TL: Hüseyin Kâzım Kadri, *Türk Lûgati (Türk dillerinin iştikakî ve edebî lûgatleri)*. Cild I-IV, İstanbul 1927-1945.

- TŞ: Sadeddin Nüzhet Ergun, *Türk şairleri*. İstanbul, 1936'dan itibaren.
- TTS: *XII. Asırdan Günümüze Kadar Kitaplardan Toplanmış Tamk-lariyle Tarama Sözlüğü*. İstanbul, 1943'ten itibaren.
- Tuhf: Hacı Mustafâ ef. (Kâtib çelevi), *Tuhfet ül-kibâr fî esfâr il-bihâr*. (İstanbul) 1329.